

TOMASZ GRAFF

UNIwersytet Papiński Jana Pawła II w Krakowie

ODKRYCIE BAROKOWEGO OŁTARZA Z WADOWIC W KOŚCIELE PARAFIALNYM W ŁAZANACH

W trakcie *IV Seminarium Sztuki i Kultury Duchowej Cystersów*, które miało miejsce w czerwcu 2014 r. w Krakowie, po wystąpieniu niżej podpisanego, analizującego dzieje patronatu klasztoru mogińskiego nad kościołem wadowickim, rozpoczęła się ożywiona dyskusja dotycząca m.in. wyposażenia starej wadowickiej fary sprzed okresu rozbiorowego. Na moje wspomnienie o zachowanych starych inwentarzach świątyni w archiwum parafialnym profesor Bogusław Krasnowolski opowiedział o rzeczy wręcz sensacyjnej. Otóż w trakcie opracowania monografii kościoła pod wezwaniem Znalezienia Krzyża Świętego w Łazanach natknął się w miejscowej kronice parafialnej na informację o dwóch ołtarzach barokowych przywiezionych u schyłku XIX w. z Wadowic przez miejscowego proboszcza Franciszka Błachuta, notabene także wadowiczana¹. Zdaniem profesora jeden z tych ołtarzy zachował się do dzisiaj. Oczywiście kilka dni później zjawiłem się w położonych nieopodal Gdowa Łazanach i wykonałem pierwsze zdjęcia tego ołtarza. Poprosiłem też dr. Józefa Skrabskiego o fotografie w lepszej rozdzielczości. Uczony ten jest bowiem szefem zespołu badawczego działającego przy Instytucie Historii Sztuki i Kultury Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, który obecnie inwentaryzuje kościoły archidiecezji krakowskiej w ramach otrzymanego grantu badawczego².

Jak zatem wyglądała historia tego barokowego, niegdyś wadowickiego ołtarza, pierwotnie pod wezwaniem św. Jana z Kęt?

W świątyni parafialnej w Wadowicach ołtarzem św. Jana z Kęt opiekował się cech kuśnierzy, istniejący w mieście nad Skawą, jak wynika z opublikowa-

¹ Co ciekawe, rok później nie wspominali o nich nawet słowem ówczesni krakowscy konserwatorzy i historycy sztuki. Zob. Grono Konserwatorów Galicji Zachodniej, *Teka Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej*, t. 1, 1900, s. 388-389, 433-434.

² Autor składa podziękowania dr. Józefowi Skrabskiemu i mgr Karolinie Sarkowicz za bezinteresowną pomoc okazaną podczas powstawania tego artykułu.



Fot. 1. Ołtarz w Kaplicy Lubomirskich w Łazanach (Fot. R. Nestorow)



Fot. 2. Aniołek po lewej stronie zwieńczenia ołtarza (Fot. R. Nestorow)

jeszcze wiele lat przed kanonizacją miłosiernego profesora. W Wadowicach mieszczanie nie mieli jednak wątpliwości co do świętości tego akademika, co zresztą i tak było typowe dla epoki, nie tylko w stosunku do tego świętego, lecz także innych świątobliwych postaci z okresu *felix saeculum Cracoviae* (XV w.). W każdym razie sama kanonizacja Jana Kantego miała miejsce dopiero w 1767 r.⁵

Kontekst dokumentu Augusta II, jak np. potwierdzenie w nim przywilejów wadowickich kuśnierzy nadanych jeszcze przez Michała Korybuta Wiśniowieckiego i Jana III Sobieskiego⁶, zdaje się pośrednio wskazywać na kult św. Jana z Kęt

nych przez Teofila Klimę dokumentów, już w 1625 r.³ Być może równocześnie z powstaniem cechu ufundowano również ołtarz wraz z wezwaniem św. Jana z Kęt. O istnieniu obiektu z takim właśnie *patrocinium* w wadowickim kościele przekonuje nas jednak dopiero dokument króla Augusta II Mocnego z 1701 r. Przy okazji zatwierdzenia królewskiego statutów cechu wadowickich kuśnierzy umieszczono bowiem znamienne słowa: *Item ma ten cech ołtarz swój w kościele farnym św. Jana Kantego, do którego powinni starsi bracia panowie obierać dwóch młodszych na rok do usługi wszelkiej, porządku i ochędostwa jego*⁴.

Co interesujące, występująca tutaj wyraźna wzmianka o Janie z Kęt, mówiąca o nim jako o świętym, jest na pierwszy rzut oka o tyle zaskakująca, że zapis ten powstał co prawda świeżo po beatyfikacji w 1680 r., ale równocześnie

³ T. Klima, *Przywileje i statuta cechów wadowickich*, w: *Sprawozdanie Dyrekcji CK Gimnazjum w Wadowicach za rok szkolny 1904*, nr 7, Wadowice 1904, s. 4, 23-24, 46; Z. Noga, *Z dziejów Wadowic w XVII-XVIII wieku (do czasu I rozbioru Polski w roku 1772)*, w: *Wadowice. Studia z dziejów miasta*, red. E. Kotowiecki, A. Nowakowski, G. Studnicki, Wadowice 1997, s. 87.

⁴ T. Klima, *op. cit.*, nr 19, s. 41.

⁵ Zob. np. *Święty profesor: materiały do kultu świętego Jana Kantego*, oprac. J. Królikowski, Tarnów 2010; R. Zawadzki, *Św. Jan Kanty w świetle najnowszych badań*, Kraków 1991; *idem, Staropolski konterfekt św. Jana z Kęt*, Kraków 2002.

⁶ T. Klima, *op. cit.*, nr 16, s. 36-37; nr 18, s. 38-39.

w Wadowicach datujący się jeszcze kilkadziesiąt lat przed rokiem 1701, co z kolei konweniuje z podaną wyżej informacją o istnieniu cechu kuśnierzy przynajmniej w 1625 r. Być może kult ten zaszczerpiony został w Wadowicach dzięki związane-
mu z rodzinną miejscowością Marcino-
wi Wadowicie, który żył w czasach, kie-
dy środowisko intelektualne Krakowa
podjęło starania dotyczące wyniesienia
na ołtarze profesora Jana z Kęt. Jeden
z kolegów Marcina Wadowity, doktor
świętej teologii Adam z Opatowa (Opa-
towczyk), opracował wtedy kolejny ży-
ciorys świątobliwego męża⁷. Nawet jeśli
jednak kult Jana Kantego nie jest związa-
ny z inicjatywą Wadowity, na co przecie-
ż nie ma dowodów, warto podkreślić, że
ten święty musiał być szczególnie bliski
nie tylko mieszkańcom Kęt, lecz także
wadowiczanom, którzy mogli odczuwać
pewien rodzaj dumy, że ich sąsiad z po-
bliskiej miejscowości cieszy się sławą świątobliwego męża. Podobnie i kęćianie, roz-
mawiając z przyjezdnymi, zapewne podkreślali, iż w pobliskich Wadowicach urodził
się sławny akademik Marcin Wadowita. Zresztą zdaniem wójta żywieckiego Andrzeja
Komonieckiego spośród miast dawnych księstw oświęcimskiego i zatorskiego tylko
Kęty i Wadowice szczyciły się swoimi rodakami. Jak pamiętamy:



Fot. 3. Aniołek po prawej stronie zwieńczenia ołtarza (Fot. R. Nestorow)

*Oświęcim grodem sławny, Zator sejmikami,
A Kęty świętym Kantym, także i targami,
Wadowice szczycą się mądrym Wadowitą.
Żywiec państwem szerokim, wieżę znamienitą⁸*

W każdym razie kult św. Jana z Kęt był znany w Wadowicach przynajmniej od XVII w.

⁷ Adam z Opatowa (Opatowczyk), *Vita Eximii Viri Ioannis Cantii...*, Cracoviae 1628.

⁸ *Dziejopis Żywiecki Andrzeja Komonieckiego*, wyd. S. Grodziski, I. Dwornicka, Żywiec 2005, s. 6.



Fot. 4. Aniołek po lewej stronie obrazu św. Teresy (Fot. R. Nestorow)



Fot. 5. Aniołek po prawej stronie obrazu św. Teresy (Fot. R. Nestorow)

Ołtarz znajdujący się obecnie w Łazanach był prawdopodobnie drugim ołtarzem pod patronatem tego świętego w wadowickiej farze. Pierwszy, poświadczony we wspomnianym dokumencie Augusta II, przypuszczalnie uległ destrukcji w pożarze kościoła w 1726 r., co przyczyniło się do zamówienia nowego ołtarza z inicjatywy cechu kuźnierzy. Być może ofiarodawcami byli także zwykli mieszczanie, tacy jak Błażej Atlas, który *widząc upadłość i pogorzeliśko kościoła farnego wadowickiego, oddaje na reparacyą kościoła tyńfów 100⁹*. Wydaje się zatem, że fundacja nowego

⁹ Archiwum miejskie w Wadowicach, w: *Sprawozdanie Dyrekcyi CK Gimnazjum w Wadowicach za rok szkolny 1889*, Wadowice 1889, s. 16; A. Nowakowski, *Z dziejów miasta i parafii Wadowice*, Kraków 1985, s. 59 (z błędnym podaniem strony źródła owej zapiski).

ołtarza św. Jana z Kęt wiązała się ściśle z zakrojonymi na szerszą skalę pracami zmieniającymi częściowo wystrój wnętrza wadowickiej fary po wspomnianej katastrofie. Uwzględniając także cechy stylistyczne, można więc ów obiekt ostrożnie datować na drugą ćwierć XVIII w.¹⁰ Historia jego sprowadzenia z Wadowic do Łazan nie jest jednak do końca jasna. Wstępna kwerenda w archiwum parafialnym w Wadowicach nie przyniosła pozytywnych wyników¹¹. Być może trzeba te wydarzenia wiązać z przebudową fasady wadowickiego kościoła według projektu Tomasza Prylińskiego, zakończoną w 1897 r.¹² Prawdopodobnie postanowiono wówczas usunąć część dawnego wystroju wnętrza wadowickiej fary. W każdym razie w 1899 r. proboszcz w Łazanach, rodowity wadowiczanie, ks. F. Błachut, sprowadził z rodzinnej miejscowości dwa barokowe ołtarze, z których jeden do dzisiaj pozostaje w północnej części łazańskiej świątyni, w Kaplicy Lubomirskich. Sprawę sprowadzenia wadowickich ołtarzy szczegółowo relacjonował ostatnio prof. Bogusław Krasnowolski w swojej książce o kościele parafialnym w Łazanach¹³. Poniższa relacja bazuje zatem głównie na jego ustaleniach, opartych na materiale archiwalnym, zwłaszcza na dwutomowej księdze *Liber memorabilium in ecclesia et in parochia Łazany*, przechowywanej w Archiwum Parafialnym w Łazanach, znanej także autorowi niniejszego artykułu¹⁴.

Proboszcz łański F. Błachut urodził się w Wadowicach w 1859 r., prezbiterem został w 1884 r., od 1895 r. był proboszczem w Łazanach. Wcześniej pracował jako wikary w Krakowie, Biskupicach, Bobrku, Łapanowie, a także w Gdowie¹⁵. Według prof. B. Krasnowolskiego staraniem księdza proboszcza z Kaplicy Lubomirskich kościoła w Łazanach usunięto najpierw stary barokowy stiukowy ołtarz św. Stanisława, w miejsce którego wstawiono ufundowany przez cech wadowickich piekarzy „nowy” drewniany ołtarz barokowy. Ksiądz F. Błachut wspominał:

¹⁰ Jeśli jednak datowanie tego zabytku na XVIII w. jest błędem, nie można w takim wypadku wykluczyć, że ołtarz powstał jeszcze w II połowie. XVII w. Wówczas prawdopodobnie mielibyśmy dzisiaj w Łazanach do czynienia z tym samym ołtarzem, który został wspomniany w dokumencie królewskim z 1701 r.

¹¹ Np. Archiwum Parafii ONMP w Wadowicach, sygn. I.10: *Volumen Documentorum 1896-1900*, i inne dokumenty z końca XIX w.

¹² B. Adamska, *Tomasz Pryliński – znany i nieznan autor projektu fasady wadowickiej bazyliki*, „Wadoviana. Przegląd historyczno-kulturalny” 2008, nr 11, s. 186-200.

¹³ B. Krasnowolski, *Parafia i kościół pod wezwaniem Znalezienia Krzyża Świętego w Łazanach*, Łazany-Kraków 2013. Autor dziękuje serdecznie prof. Bogusławowi Krasnowolskiemu za pomoc i życzliwe słowo przy wystawianiu niniejszego artykułu.

¹⁴ Dziękuję za udostępnienie ponad 1000 fotokopii z Archiwum Parafialnego w Łazanach dr. Józefowi Skrabskiemu i mgr Karolinie Sarkowicz. Analiza tego materiału potwierdziła ustalenia prof. B. Krasnowolskiego.

¹⁵ B. Krasnowolski, *op. cit.*, s. 24-25.

przywiozłem własnymi końmi ołtarz św. Jana Kantego, który to [- -] ofiarowali mi krajanie z Wadowic. Ten [- -] umieściłem w kaplicy [- -] dałem odrestaurować¹⁶.

Przy ołtarzu konieczne prace wykonywał stolarz Jan Wilk ze Sławkowic. W zwieńczeniu ołtarza wtórnie wstawiono w 1900 r. obraz św. Stanisława, pochodzący z poprzedniego ołtarza. Według informacji udzielonej autorowi przez dr. J. Skrabskiego *Obraz w zwieńczeniu Wskrzeszenie Piotrowina jest kopią T. Kuntze-Konicza*. Niestety dawny obraz główny ołtarza, przedstawiający św. Jana z Kęt, nie dotrwał do naszych czasów. W jego miejsce wstawiono niemal współczesne przedstawienie św. Teresy. Zachowały się jednak inne oryginalne elementy wadowickiego ołtarza, jak np. boczne figurki aniołków. Co zaskakujące, ks. F. Błachut przywiózł do Łazan także drugi ołtarz z Wadowic, ufundowany przez cech masarzy wadowickich, prawdopodobnie także w stylu barokowym. Jak sam relacjonował ustawił go *w nawie na ścianie bocznej, naprzeciwko filara, gdzie dawniej stał ołtarz św. Stanisława¹⁷*.

Niestety, na tym etapie badań nie udało się jak dotąd ustalić, w jakich okolicznościach ołtarz ten został w późniejszych latach usunięty z łażańskiego kościoła. Pierwszy ze sprowadzonych przez ks. F. Błachutę ołtarzy, pierwotnie pod wezwaniem św. Jana z Kęt, można jednak do dzisiaj podziwiać. Zachował się jego opis konserwatorski, dokonany przez mgr Marię Jachimczak 15 października 1970 r. Warto zacytować go w całości [zachowana oryginalna pisownia autorki]:

Ołtarz architektoniczny, przyścienny, trójosiowy, dwukondygnacyjny uszaty. Osie podkreślone skośnie ustawionymi parzystymi pilastrami [od wewnątrz] i kręconymi kolumnami [po str. zew.]. Pilastry i kolumny ustawione na wysokich cokołach - wspierają przelamane belkowanie. W polu środkowym nowszy obraz Ś. Teresy. W osiach bocznych rzeźby aniołów. Imposty [cokoły] dekorowane geometrycznymi płycinami z wypełnieniem roślinnym. W zwieńczeniu obraz Ś. Stanisława wskrzeszającego Piotrowina, w owalnej, dekoracyjnej ramie. Na osi kolumn figurki aniołków. Uszy w formie akantowej wici ażurowej. Struktura ołtarza mal. na kolor niebieski. Trzony kolumn, ornamenty, obramienia, figury aniołów, złożone¹⁸.

Styl opisywanego zabytku konserwatorka ustaliła jako późnobarokowy. Autorka datowała ten ołtarz na okres niewiele późniejszy od mojego datowania – na

¹⁶ *Ibidem.*

¹⁷ *Ibidem.*

¹⁸ Karty z 1970 r. w Biurze Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Krakowie, kościół w Łazanach.

2 połowę XVIII w. Udało jej się także dokonać obmiaru ołtarza, który według niej miał wymiary 450 x 300 cm. Badaczka ustaliła ponadto rozmiar obrazu św. Stanisława znajdującego się w zwieńczeniu obiektu (90 cm, płótno, olej) oraz podała wysokość figurek dwóch większych aniołków (110 cm, drewno, olej, złocenia), stojących po bokach obrazu św. Teresy¹⁹. Ołtarz ten był inwentaryzowany także we wrześniu 2001 r. przez mgr. Andrzeja Siwka (dzisiaj doktora), który jednak podał tylko szacowany wiek powstania zabytku – XVIII w., określonego przez niego jako barokowy²⁰.

Zachęcając zatem wadowiczian do odwiedzenia gotyckiego w formie kościoła w Łazanach, zamieszczam jako dodatek zdjęcia autorstwa dr. Rafała Nestorowa, przedstawiające opisany powyżej późnobarokowy „wadowicki” ołtarz mieszczący się w tej pięknej świątyni (fot.1-5).

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Karta z 2001 r. w Biurze Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Krakowie, kościół w Łazanach. Inne, lapidarne opisy wyposażenia kościoła w Łazanach zob.: *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t.1: *Województwo krakowskie*, red. J. Szablowski, z. 6: *Powiat krakowski*, oprac. J. Lepiarczyk, Warszawa 1951, s. 11-12; T. Chrzanowski, M. Kornecki, *Sztuka Ziemi Krakowskiej*, Kraków 1982, wg indeksu.